

СЪБИТИЯТА ОТ 1186 г. СПОРЕД ДАННИТЕ ОТ КОЛЕКТИВНИТЕ МОНЕТНИ НАХОДКИ ОТ БЪЛГАРИЯ

ЖЕНЯ ЖЕКОВА

Събитията от 1186 г., които протичат в българските земи на север от Стара планина, довеждат до важни обществено-икономически промени. Възобновяването на Българското царство е закономерен процес, който възражда не само държавната традиция, но и българското самосъзнание за принадлежност към народ и държава. Управлението на династията на Асеневци поставя едно ново начало – епоха на възход и утвърждаване на българите в единни държавни граници. Свидетелства за протичащите тогава събития откриваме главно в писмените извори. Друг важен коректив за обществено-икономическото и социално развитие на обществото са монетните находки. Чрез тях се проследяват не само ежедневните процеси на размяна, но и неочакваните, внезапно настъпили събития.

Като цяло дванадесетият век е беден на изворова база за живота на населението в североизточните територии. Най-подробни са сведенията за непрестанните нашествия и опустошения, на които е подложено местното население през предхождащия го единадесети век. Съживяването на живота в тези земи е било продължителен процес. В земите на днешна Добруджа малка част от селищата и крепостите са възобновени след XII в. Такива са предимно крайдунавските и черноморски пристанища. В днешните шуменски земи, където варварските нашествия не са били толкова разорителни, животът продължава макар и с по-бавни темпове. Известно е, че още в края на XII в. започва процес на обновяване на крепостите от късноантичната епоха, някои от които са използвани и по времето на Първото българско царство. Данните от Шуменско и особено от самата Шуменска крепост сочат, че това става на по-късен етап. Самият Шумен добива облика на средновековен град едва в началото на XIV в. Тези наблюдения се основават не само на археологическите артефакти, които за XII в. са доста оскъдни, но най-вече на нумизматичния материал. Монетните находки от целия XII и първата половина на XIII в. са все още от порядъка на единични екземпляри и не могат да обрисуват пълната картина на протичалата монетна циркулация. Те все пак свидетелстват за настъпващите промени.

В нумизматичната литература е доказано, че раздвижването

на циркуляционния поток в северните земи започва през втората половина на XII в. Това увеличение на монетна маса е регистрирано от третото билоново монетосечене на Мануил I Комнин (Дочев 1992, 11–14). То има реформен характер и е въведено в циркулация около 1150–1153 г. (Пенчев 1995–1997, 117).

Въпреки това, данните сочат отново количества, които едва ли говорят за някакво ниво на монетооборот. Те просто фиксират, че даденото населено място съществува като такова. Единствено находките от Търново и Преслав са по-значителни като количества. Данните от останалите проучени засега крепости като Шумен, Ряховец, Провадия, Червен сочат единични екземпляри, които само констатират присъствие в тях.

До извода, че в северните-североизточни земи през XII в. има живот достига и Васил Златарски, който заключава: "... към средата на XII в. Северна България е признавала само върховната власт на ромейския император, и населението в нея се е управлявало от вътрешни местни владетели-воеводи на отделни крепости с тяхната територия, които се считали като съюзници на Византия" (Златарски 1972, 370). С една дума, североизточните територии са били част от Империята и като такива животът в тях е протичал с всички характерни елементи от всекидневието на неговите жители. Наистина трудно обясним е фактът, че почти липсват монетни находки, особено от крайните североизточни предели. Вероятното обяснение за това трябва да потърсим в дестабилизацията на стопанските връзки между отделните селища и влошената инфраструктура на охранителните крепостни звена – процеси протичали през XI и XII в. Вследствие на това нарушеното снабдяване с парични ресурси и несигурността сред населението довеждат до нарушен монетооборот, но не и в неговата тотална липса. Ето защо на практика се получава разминаване между информацията в писмените извори, изброяваща многобройните процъфтяващи крепости в североизточните територии (Недков 1960, 83) и наличния документиран нумизматичен материал. Затова пък колективните монетни находки много точно маркират протичащите, случващите се процеси и събития в даден териториален и хронологичен обхват.

В следващите редове ще се опитам да установя дали данните от колективните монетни находки регистрират последвалите събития след обявяването на въстанието през пролетта на 1186 г. Въпросът е от особена значимост като се има предвид посочената в изворите информация, че въстаниците предвождани от братята Асен и Петър след обявяването на бунта се отправят към старата столица Велики Преслав. Потвърждава ли се това тяхно действие от нумизматичните данни?

Според византийските хронисти въстаниците не успяват да

превземат старата столица (Скутариот 1971, 244). В. Златарски смята, че те умишлено премълчават този факт, тъй като преславският гарнизон се предава без бой (Златарски 1972, 441–442). Със сигурност обаче българите овладяват голяма част от крепостите в Мизия. Като потвърждение на това са колективните монетни находки, чието укриване може да се обвърже с разглежданите тук събития. И. Йорданов, на когото принадлежи най-пълното и подробно засега изследване на нумизматичния материал от този период, заключава: *“Има и една група съкровища, в които последните монети са от Андроник I Комнин, което ще рече, че са укрити след влизането на монетите му в обръщение, но преди навлизането на тези от Исак II Ангел, т.е. в периода 1185–1187 г., който съвпада с освобождаването на българските земи от византийско владичество”* (Йорданов 1984, 110). Ето защо находките, в които последните монети са от Андроник I Комнин, имат за *terminus post quem* именно събитията около бунта от 1186 г. Засега в нумизматичната литература са регистрирани 11 съкровища, в които хронологически последните емисии са на император Андроник I Комнин (1182–1185). Проследяването на тяхната топография може да се обвърже с евентуалното придвижване на въстаниците на изток към Велики Преслав. Към тях могат да бъдат добавени и няколко находки съставени изключително от монети на Мануил I Комнин (1143–1180). Последните емисии в тях са от III билоново монетосечене на този император, което както вече отбелязахме е въведено в монетно обръщение след 50-те години на XII в. Ето защо датирането на въпросните находки е поставено в разглеждания тук времеви диапазон, без да изключвам възможността това да е станало и в по-ранен етап.

До този момент на север от Стара планина са регистрирани 5 колективни находки, в които последните емисии са от Андроник I Комнин – *Черенча (Шуменско)* (Жекова 2000, 54–61), *Търговище* (Йорданов 1984, 218), *Велико Търново* (Йорданов 1984, № 23), *Златарица (Търновско)* (Йорданов 1984, № 74), *Градница (Габровско)* (Йорданов 1984, 55). Три са находките с последни монети билоновите скифати на Мануил I Комнин – *Добри дял I, II (Търновско)* (Йорданов 1984, № 58–59) и *Веселиново (Шуменско)* (Йорданов 1984, № 32). Характерният момент тук е, че топографски всички тези находки са ориентирани на изток от Търново, т.е. в посока към старите столици. Огледално на това географско разположение, се наблюдава същата топографска последователност и на юг от Стара планина. В подбалканските котловини са регистрирани 6 находки, отново с последни емисии скифати на Андроник I Комнин – *Шипка, Ягода, Раднево (Старозагорско), Брястово, Каменово, Крушаре (Сливенско)* (Йорданов 1984, №№ 198, 202, 158, 14, 90, 101а). Съдържанието на

изброените находки е изключително от билонови византийски скифати – на практика това са средствата участващи в ежедневната размяна, т.е. става въпрос за монети, които са спешно трезорирани. Самите емисии (тези на Андроник I Комнин) са току-що извадени от монетооборота и по своята същност са оборотни средства. Това съответствие на съкровища на север и на юг от Стара планина води до извода за събитие протекло в един и същ момент, породено от една и съща причина.

Каква информация ни дават изворите? Никита Хониат на два пъти отбелязва, че след обявяването на бунта: *"... (въстаниците) се пръснали и по градчетата и населените места отатък Хемус"* и *"Затова отминали (Преслав) и се спуснали от Хемус"* (Хониат 1983, 27–28). В. Златарски позовавайки се също на Хониат, пояснява: *"...въстанието бързо се разпространило и по другите по-отдалечени от планината паланки и селища, намиращи се в областта между Стара планина и Дунав"* (Златарски 1972, 441), след което допълва: *"... като видели, че обсадата на тая непристъпна крепост (Преслав) не ще бъде лесна и безопасна, въстаниците като минали край нея, прехвърлили планината, за да разпространят въстанието и в Южна България, и като се нахвърлили неочаквано върху паланките южно от планината, заловили много природни ромеи, работен добитък, бикове и немалък брой други домашни животни"* (Златарски 1972, 442).

В действителност посочените колективни находки трасират пътя на въстаниците – веднъж в северните български земи – движейки се от Търново, към Преслав, и втори път след преминаването на Стара планина в южните територии, но вече в посока от изток на запад, по всяка вероятност обратно към Търново. Веднага възниква въпросът: Кой укрива разгледаните тук съкровища? Според В. Златарски крепостите на север от Стара планина се управляват от местни първенци, но поставени там от византийците (Златарски 1972, 370). Вероятно византийска администрация е имало само в големите гарнизонни градове като Преслав. Възникналото в северните български земи напрежение още през 1185 г. е довело до временна дестабилизация и населението панически е започнало да укрива своите ценности. Това са били сравнително малки суми, за което съдим от състава на самите находки. По-големи като количества са единствено съкровищата от *Златарица (Търновско)*, *Ягода (Старозагорско)* и *Крушаре (Сливенско)*, въпреки, че стойността им възлиза на не повече от 3-4 златни перпери. Тук не изключвам и другата реална възможност – находките да са били собственост на византийско население.

Без съмнение по пътя си към Преслав, Асеновци овладяват някои от по-значимите укрепени звена, каквото е било укреп-

лението край днешното село Черенча. В потвърждение на това допускане е намерената в крепостта находка.

Нумизматичните данни сочат, че тази крепост с прилежащите ѝ селища е заемала водещи позиции в отбраната на столичните центрове Плиска и Велики Преслав. При нея се наблюдава непрекъснат континуитет, което е свидетелство за историческата ѝ значимост. Не случайно тя е сочена и като една от царските резиденции още през X в. (Йорданов 1999, 106). В действителност обаче това своеобразно "пътуване" на въстаниците и техните водачи на изток към старите столици е практическа реализация на вековната идея за приемствеността.

През XII в. споменът за Преслав като последна българска столица е все още жив, а важното стратегическо положение, което заема го превръща в един от най-силните византийски гарнизони в Мизия. И. Божилов разглежда похода към Преслав като убедителна демонстрация на историческата традиция и приемствеността между освободителното движение и руините на Първото българско царство. За него той е своеобразен опит за коронация на по-големия брат в Преслав. Несполуката край Преслав принуди двамата братя да изберат за своя столица Търново, защото знаели че царство без столица не може (Божилов 1995, 157).

Могат ли действително укритите колективни находки да бъдат коректив за събитийната история и в частност на събитията от 1186 г.? Характерен момент при изброените съкровища, в които последните емисии са от Андроник I Комнин е, че те са укрити във връзка с определено историческо събитие, което трасира и тяхното топографско разположение. Те на практика очертават неговия географския обхват – първоначалната територия овладяна от Асеневци. Безспорно основния движещ фактор е получаване на легитимност за водачите на въстанието в старата Симеонова столица "великия град Преслав" – там, където "Симеон прие царството" (Божилов, Гюзелев 1999, 428). Отвоюването на Преслав и коронацията на Теодор-Петър би легитимирало Асеневци не само пред всички българи, но и пред Византия като единствени продължители на делото на преславските владетели.

ЛИТЕРАТУРА:

- Божилов 1995:** И. Божилов. Седем етюда по средновековна история. С., 1995.
Божилов, Гюзелев 1999: И. Божилов, В. Гюзелев. История на средновековна България VII-XIV в. С., 1999.
Дочев 1992: К. Дочев. Монети и монетно обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992.

Жекова 2000: Ж. Жекова. Колективна находка с билонови византийски скифати (XII в.) от с. Черенча, Шуменска област. – Нумизматика и сфрагистика, 2, 2000, 54–61.

Златарски 1972: В. Златарски. История на Българската държава през средните векове. Т. II, С., 1972.

Йорданов 1984: И. Йорданов. Монети и монетно обръщение в средновековна България 1081–1261. С., 1984.

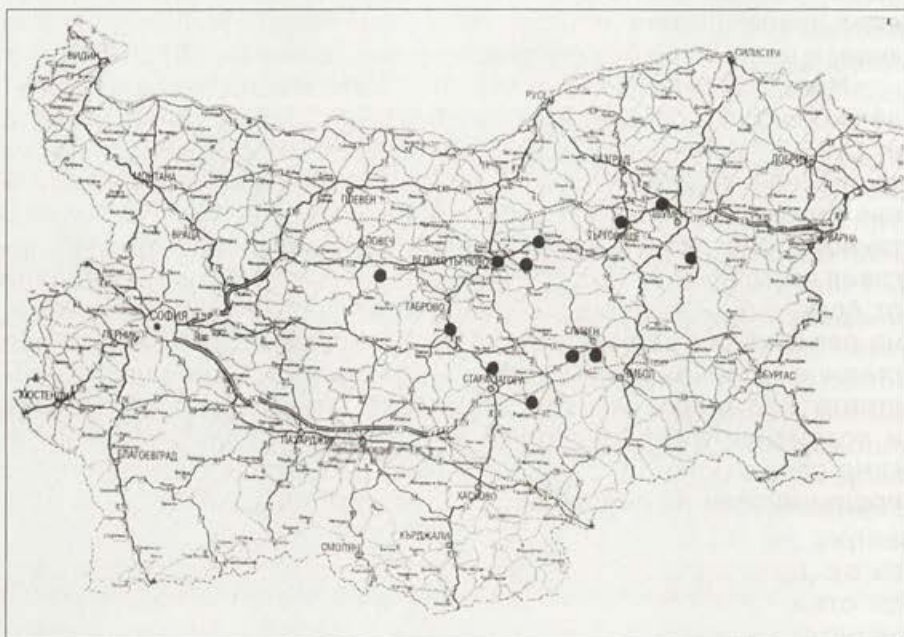
Йорданов 1999: И. Йорданов. Нов печат на Симеон I Велики (893–927). – Старици, 1, 1999, 101–106.

Недков 1960: Б. Недков. България и съседните ѝ земи през XII в. според Идриси. С., 1960.

Пенчев 1995–1997: В. Пенчев. Колективна находка с билонови византийски скифати от средата на XII в. – Нумизматика и сфрагистика, 1995–1997, IV, 115–126.

Скутариот 1971: Т. Скутариот. Обзорна хроника. – В: ГИБИ, XV (VIII), 1971, 215–303.

Хониат 1983: Н. Хониат. История. – В: ГИБИ, XXV (XI), 1983, 8–93.

Карта на колективните монетни находки от територията на България с *terminus post quem* 1186 г.

<i>Местонамиране</i>	<i>Състав</i>	<i>Датировка</i>
Добри дял I, Великотърновско Йорданов 1984, № 58	<i>Мануил I Комнин – 176 екз.</i>	преди 1186 г.
Добри дял II, Великотърновско Йорданов 1984, № 59	<i>Мануил I Комнин – III сечене – 3 екз.; IV сечене – 9 екз.</i>	преди 1186 г.
Веселиново, Шуменско Йорданов 1984, № 32	<i>Мануил I Комнин – неизвестно количество</i>	преди 1186 г.
Черенча, Шуменско Жекова 2000, с. 54-61	<i>Мануил I Комнин – III сечене – 13 екз.; IV сечене – 11 екз. Андроник I Комнин – 3 екз.</i>	1186 г.
Търговище Йорданов 1984, № 218	<i>Документирани са 16 екз. от Мануил I Комнин и Андроник I Комнин</i>	1186 г.
Велико Търново I Йорданов 1984, № 23	<i>Мануил I Комнин – III сечене – 17 екз.; IV сечене – 28 екз. Андроник I Комнин – 4 екз.</i>	1186 г.
Златарица II, Великотърновско Йорданов 1984, № 74	<i>Мануил I Комнин – I сечене – 1 екз.; II сечене – 1 екз.; III сечене – 125 екз.; IV сечене – 311 екз. Андроник I Комнин – 28 екз.</i>	1186 г.
Граница, Габровско Йорданов 1984, № 55	<i>Документирани са 74 екз. от Мануил I Комнин и Андроник I Комнин</i>	1186 г.
Шипка, Старозагорско Йорданов 1984, № 198	<i>Мануил I Комнин – III сечене – 5 екз.; IV сечене – 5 екз. Андроник I Комнин – 2 екз.</i>	1186 г.
Ягода, Старозагорско Йорданов 1984, № 202	<i>Йоан II Комнин – II сечене – 1 екз.; Мануил I Комнин – II сечене – 1 екз.; III сечене – 109 екз.; IV сечене – 160 екз. Андроник I Комнин – 37 екз.</i>	1186 г.
Раднево, Старозагорско Йорданов 1984, № 158	<i>Мануил I Комнин – III сечене – 5 екз.; IV сечене – 3 екз. Андроник I Комнин – 1 екз.</i>	1186 г.
Брястово, Сливенско Йорданов 1984, № 14	<i>Мануил I Комнин – III сечене – 2 екз.; IV сечене – 1 екз. Андроник I Комнин – 1 екз.</i>	1186/1187 г.
Каменно, Сливенско Йорданов 1984, № 90	<i>Мануил I Комнин – III сечене – 4 екз.; IV сечене – 6 екз. Андроник I Комнин – 1 екз.</i>	1186/1187 г.
Крушаре, Сливенско Йорданов 1984, № 101a	<i>Мануил I Комнин – II сечене – 3 екз.; III сечене – 114 екз.; IV сечене – 155 екз. Андроник I Комнин – 58 екз.</i>	1186/1187 г.

Колективни монетни находки от територията на България с *terminus post quem* 1186 г.

THE EVENTS FROM 1186 ACCORDING TO THE HOARDS OF THE BULGARIAN LANDS

ZHENYA ZHEKOVA

(Summary)

The article is an attempt to determine the events following the uprising of Assens during the spring of 1186. The written sources indicated that after the proclaiming of the revolt in Turnovo, Bulgarians lead by the two brothers Asen and Theodore-Peter set out to Preslav. The recollection of Preslav as the capital of the First Bulgarian Kingdom was still alive. That was the main reason of their "journey" to the East. This act represented the idea of the continuity of the state tradition. Does the information given by the hoards confirm their movement to the East?

Nine hoards were found in the territory of Bulgaria with terminus post quem the events of 1186. They consist of Billon aspron trachy of the emperors Manuel I Comnenus (1143-1180) and Andronicus I Comnenus (1182-1185). The last coins - those of Andronicus I date the hoards in 1186. Five of them were discovered North of the Balkan Mountain - Veliko Turnovo, Zlatariza (Veliko Turnovo district), Cherencha (Shumen district), Turgovishte, Gradniza (Gabrovo district) and six of them - South of it - Shipka, Jagoda, Radnevo (Stara Zagora district), Brjastovo, Kamenovo, Krushare (Sliven district). They depict the route of the liberating army of Assens during the 1186.